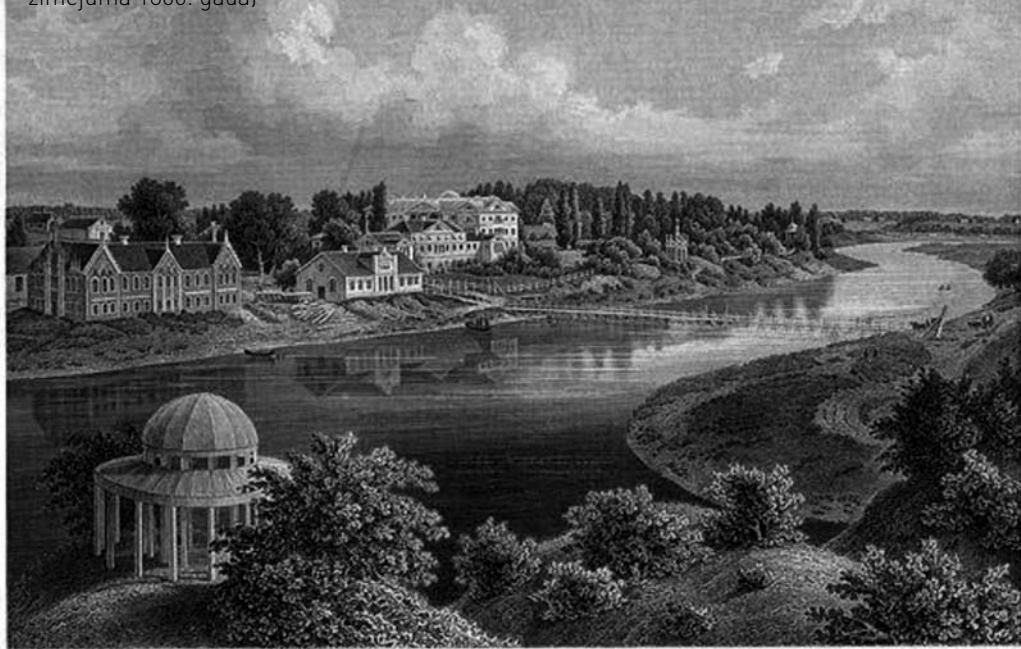

SATURA RĀDĪTĀJS

Priekšvārds	6
Mežotnes muiža (<i>Gut Mesothern</i>)	10
Lielupes labā krasta vecsaimniecības un jaunsaimniecības Inči, Smiltnieki, Salakas, Ziemeļi, Vilciņi, Krūmales, Vanadziņi (Vīteļu ciems), Aizvējas, Rubeņi	21
Mežotnes Teiveni	97
Izglītība un zinātne Mežotnē	108
Mežotnes pamatskola	109
Mežotnes lauksaimniecības divgadīgā skola / vidusskola	124
Mežotnes selekcijas un izmēģinājumu stacija	135
Agronoms selekcionārs Egons Fridrihsons	140
Radošās personības (mākslinieki un literāti) Mežotnē Jēkabs Bullītis, Jānis Liepkalns, Jānis Straumanis (Sviļi), Edvīns Strazdiņš (Aizvējas), Mārtiņš Zauris (Stūrīši), Arnolds Naika (Naikas), Jēkabs Ļūdēns un Vitauts Ļūdēns (Ļūdēni), Jānis Alberts Jansons (Kugrēni), Jānis Fridenbergis-Mieriņš (Maz-Rūtiņi)	144
Garozas muižas zemes, mājas, ļaudis	203
Rasmaņi (Pīlādži), Sīļi	210
Sarkanā Mežotne	216
1945. gads — terora laiks Mežotnē	231
Kolhozu rašanās. Marijas Lingas atmiņas	246
Jaunie laiki Strēlniekā. Sandras Cīrules atmiņas	267
Mežotnes pierobeža — Salgale, Jaunsvirlauka	279
Ķenziņu muižas mājas, ļaudis	280
Brežinsku dzimtas raduraksti (Krūmiņa-Sviļi, Brežinska-Sviļi)	283
Emīlija Brīvkalne (Deņģeri)	296
Pēcvārds	303
Paskaidrojumi	304
Summary (kopsavilkums angļu valodā)	305
Izmantotā literatūra un avotu saraksts	307

Mežotnes muiža (gravūra pēc V. Z. Štufenhāgena zīmējuma 1866. gadā)

MEŽOTNE.
IN KURLAND.

19. gadsimta otrajā pusē sākās māju iepirkšana, zemes iegūšana zemnieku īpašumā. Līdz 20. gadsimta sākumam no Mežotnes Līveniem par dzimtu tika iepirktas 94 vecsaimniecības (22 no tām – Lielupes kreisā krasta muižas zemēs). Māju iepirkšana notika, izmantojot kredītsabiedrību aizdevumus. Turīgākās un rosīgākās vecsaimnieku dzimtas Mežotnē bija Krūmiņi, Mikšēni, Ķēniņi, Ķerus, Kalniņi, Frīdenbergi un Saukas.

Brīvības cīņās (1918–1920) dzima neatkarīgā Latvija. Viens no jaunās valsts pirmajiem uzdevumiem bija lielo muižu saimniecību likvidācija. Satversmes sapulce 1920. gadā pieņēma agrārās reformas likumu par Valsts zemes fonda izveidošanu. Tajā ieskaitīja valsts zemes, muižas un mežus, privātās muižas, mācītāju muižas un krogus. Tas paredzēja bijušajiem īpašniekiem atstāt neatsavināmo daļu 50 hektāru platībā. Mežotnes īpašnieks firsts Anatols Līvens lūdza viņam atstāt Lielmežotnes muižu par nopelniem vietējās lauksaimniecības attīstībā līdz Pirmajam pasaules karam, jo viņš vēloties „atkal veidot paraugsaimniecību, tikai mazākā apmērā”. Neatsavināmā daļa 1921. gada janvārī Līvenam tika ierādīta Mazmežotnē, kur viņš saņēma 101 hektāru zemes, deviņas daļēji nodegušas ēkas un ķieģeļu cepli.

1921. gada 16. februārī Mežotnes pagasta zemes ierīcības komiteja sasauca zemes gribētāju sapulci. Vieta bija izvēlēta Mežotnes skolā, kur ieradās 180 sapulces dalībnieki no visa plašā pagasta abpus Lielupei. Saskaņā ar agrārās reformas likumiem Brīvības cīņu dalībniekiem, Pirmā

pasaulē kara latviešu strēlniekiem (līdz 1917. gada 1. novembrim) un viņu kritušajiem tuviniekiem, kā arī 1905. gada bojāgājušo radniekiem (1. un 2. kategorija) zemi piešķīra ārpus kārtas, pārējiem gribētājiem (3. kategorija) – izlozes kārtībā. Muižu rentes mājas palika zemes apstrādātāju īpašumā (VI grupa), ja viņi savu darbu un mantu bija ieguldījuši vairāk par desmit gadiem. Mežotnes muižas zemi (kopējā platība – 1696 hektāri) sadalīja 110 jaunsaimniecībās (puse Lielupes labajā krastā). Muižas centru (286 hektāri) piešķīra valstij – Latviešu Lauksaimnieku ekonomiskajai sabiedrībai lauksaimniecības skolas un fermas ierīkošanai. Daļu lauksaimniecības zemes iznomāja rentniekiem.

Lai gan Pirmā pasaules kara dalībnieks, kavalērijas virsnieks Anatols Līvens bija piedalījies Brīvības cīņās pret boļševikiem, izveidojot 3500 brīvprātīgo nodaļu (Līvena vienību), politiskie skauģi valstī izteica kritiku presē:

Firsts Anatols Līvens

Mežotnes muižas, Bauskas apr., bijušam īpašniekam Anatolijam Līvenam zemkopības ministrs Celmiņš bij atstājis likumā paredzētos 50 ha, jo Mežotne ir bruņniecības muiža un tāpēc vairāk atstāt nevarēja. Četri gadi vēlāk tas pats Celmiņš, ticis atkal ministra krēslā, piedeva vēl 53 ha klāt un tūlī arī nostiprināja zemes grāmatās.

(Domas, Nr. 9, 1926. gada I. septembris)

Agrārās reformas pirmajos gados vietējiem Mežotnes bezzemniekiem *kņazs* nebija pa prātam:

Mežotnes pagasta zemes ierīcības komitejai 1921. gada 29. decembrī no Lielmežotnes rentniekiem, kuri pie zemes izlozēšanas zemi nav dabūjuši. Viņi lūdz iznomāt Lielmežotnes muižas centru, kurš ir paredzēts priekš skolas ierīkošanas un kuru ir pieprasījis bijušais muižas īpašnieks Anatols Līvens, kuram ir pašam sava neatsavināmā daļa.. Varam apliecināt, ka Līvens šogad savu rentēto zemi neapstrādāja apmēram 100 pūrvietas no vislabākās zemes. Un ar savu neatsavināmo daļu dzina spekulāciju izrentēdams viņu divreiz dārgāk, kā pats no Valdības ņēma.

(Burkāne, I., Ziemeļniece, A., Zilgalvis, J. Mazmežotnes muiža)

Gadu gaitā Anatols Līvens iemantoja cieņu, strādājot savā īpašumā kā vienkāršs zemnieks, aglojot tikai latviešu darbaspēku, izpalīdzot nelaimēs un izrādot cieņu mežotniekiem.

Kužums neļāva slinkot.

— Pie darba, pie darba! — viņš vienmēr sauca. Ar grožiem rokā agri no rītiem nāca uz mājas otro stāvu modināt bērnus. Man kā radubērnām bij' mudīgi jāceļas līdz.

— Kužuma bērni bija kā no māliem izsviesti, — teica mana māte.

Jā, viņi daudz strādāja un dūšīgi ēda. Mani sūtīja ciemos pie brālēniem un māsīcām, lai ēstu pie galda kopā ar viņiem. Es biju kalsna, un apetītes man galīgi nebija.

(Inotas Postas (dz. Hartmane) atmiņas)

Kužumu ģimene *Vanadziņos*.
(No kreisās) 1. rindā:
Voldemārs, Jānis (seniors),
Andrejs, Anna, Erna; 2. rindā:
Jānis (juniors), Austra

**Kužums iegādājās
produktīvus lopus,
labi saimniekoja,
lai varētu nomaksāt
renti un atlicinātu
sev.**

(Inotas Postas
(dz. Hartmane)
atmiņas)

Rentnieki Kužumi dažreiz izmantoja algotus strādniekus. *Vanadziņos* 1935. gadā bija atzīmēti Andrejs Lapiņš (1910) un Apolonija Papirigaite (1911), 1938. gadā – Jēkabs Bullis.

1940. gadā Jānis Kužums kā „jaunais darba zemnieks” no padomju varas dabūja zemi *Vanadziņos*. Piešķirtajos 10 hektāros viņš paspēja uzcelt nelielu dzīvojamo māju.

Jānis Kužums uz Mēmeles tilta

Vācu laikā Šūmaņu *Vanadziņus* pārvaldīja L.S.A. uzdevumā ieceltais Vilhelms Ķempelis no *Krūmalēm*. Par rentnieku mājās palika Jēkabs Bullis ar ģimeni.

Vācu vara Jāni Kužumu aizcēla uz Mežotnes *Treidām*. Īpašniece tur bija vientuļa kundze jau gados – Dārte Ukmanis (*Uchmane*). Rentnieks ar ģimeni apsaimniekoja visu vecsaimniecības zemi – 120,59 pūrvietas (puspūrvietas palika īpašniecei), dzīvoja *Treidās* un maksāja nodevas Lielvācijai.

1942. gadā ģimenei nāca negaidīts trieciens – spēka gados (44) pēkšņi nomira Jāņa Kužuma sieva Anna. Viņu apbedīja Daudzvārdu kapos. Bez sieviešu rokām mājās bija grūti, un vēlākos gados Jānis pieņēma saimnieci Irmu.

Vecāko dēlu Jāni Kužumu, bijušo rosīgo un godalgotu Mežotnes mazpulcēnu, vācieši 1943. gadā paņēma darba dienestā uz Vāciju, vēlāk ieskaitīja leģionā.

Sarkanās armijas ierašanos Kužumi sagaidīja *Treidās*. Boļševiki tūdaļ savāca armijā Voldemāru, viņu otru dēlu, un nosūtīja karot uz Kurzemi.

1945. gada februārī padomju vara Mežotnes pagastā darba zemniekam Jānim Kužumam piešķīra 15 hektārus zemes „beztermiņa lietošanā”, no *Treidām* atdalot *Lauriņus*.

1948. gadā *Lauriņu* saimnieks no valsts kredītsabiedrības paņēma aizdevumu – 10 tūkstošus rubļu – dzīvojamās ēkas jaunbūvei. *Treidu* dzīvojamā māja un saimniecības ēkas bija galīgi nolietojušās. Veco *Treidu* riju, kuru izmantoja Kužumi, vajadzēja pieremontēt un tērēt aizņemto naudu.

Izmanīgā *darbaļaužu* vara, gribēdama cilvēkus sadzīt kolхозos, bija uzlikusi lielus nodokļus arī saimniecības ēkām, tai skaitā pussabrukušajai rijai. Jānis Kužums 1950. gadā rakstīja lūgumrakstu Mežotnes ciema izpildkomitejai par nodokļu samazināšanu. Vienīgā izeja bija ēkas un lopus nodot kop-saimniecībai *Sarkanais karogs* un pašiem iestāties tajā.

Tirgotājs, strēlnieks un rentnieks Jānis Kužums aizgāja mūžībā 1956. gada 28. decembrī. Viņu guldīja līdzās sievai Daudzvārdu kapos.

Kužumu vecākā meita Austrā, tikko sasniegusi pilngadību, 1938. gadā izgāja par sievu pie Arvīda Šiltera (1911), jaunsaimnieka dēla no Mežotnes *Pārstrautiem*. Pēc dēla Arnolda piedzimšanas (1940) un saskaņīgā laulībā nodzīvotiem nepilniem četriem gadiem Otrais pasaules karš Arvīdu aizrāva nebūtībā. Pēc kara Austrā apprecējās otrreiz – ar vācu laika krievu karagūstekni (strādāja *Pārstrautos*) Ivanu Kozelu. Pūrā viņam nāca līdzīgi visi krievu pasaules netikumi.

Jānis Kužums darba dienestā Vācijā

Voldemārs Kužums

MEŽOTNES SKOLA

Zemnieku brīvprātības likumi Kurzemē 1817. gadā noteica, ka „uz tūkstots dvēselēm” jābūt vienai skolai, taču tie palika tikai uz papīra, jo muižniekiem, kam piederēja noteikšana skolu lietās, latviešu tautas izglītība nerūpēja. Elementārās zināšanas latviešu zemnieku bērni galvenokārt apguva mājniecībā. Pirmās pieejamās skolas tika izveidotas pie baznīcu draudzēm, tur uzņēma bērnus ar priekšzināšanām. Situāciju nedaudz uzlaboja 1840. gadā izdots Skolu likums.

19. gadsimtā pie Mežotnes baznīcas pastāvēja draudzes skola jeb ķesterskola. Tā šo iestādi dēvēja tāpēc, ka skolotāji parasti bija ķesteri vai ērgelnieki, arī mācītāji. Skolu divas līdz trīs ziemas apmeklēja galvenokārt saimnieku bērni. Mācības notika Mācītājmuižas Ķesteros. Savā kalpošanas laikā Mežotnes-Bērsteles draudzē no 1830. līdz 1874. gadam skolu vadīja mācītājs Hermanis Fridrihs Konrādijs (1797-1874), no 1875./1876. līdz 1880./1881. mācību gadam - skolotājs Hermanis Cīfers, Irlavas skolotāju semināra audzēknis.*

Mežotnes skola
(Līvena skola)

Pirmā Mežotnes pagasta skola dibināta 1868. gadā Mežotnes pusmuižā - Mazmežotnē, Lielupes kreisajā krastā. Mežotnes pagastā 19. gadsimta beigās pastāvēja divas pamatskolas: Grāvendāles (1894. gadā Grāvendāles pagastu pievienoja Mežotnei), Lielupes kreisajā krastā, un Mežotnes, Lielupes labajā krastā. Pirmais Mežotnes skolas pārzinis bija Andrejs Tālbergs. Viņš bija mācījies Krimuldas draudzes skolā, skolotāja profesiju apguvis privātā kārtā. Amatā atradies no 1831. gada.*

1875./1876. mācību gadā Mežotnes divklasīgajā skolā strādāja skolotājs Andrejs Tālbergs ar gada algu 270 rubļi. Ziemas mēnešos tur mācījās trīsdesmit zēni un divdesmit meitenes un darbojās kopēdināšana.*

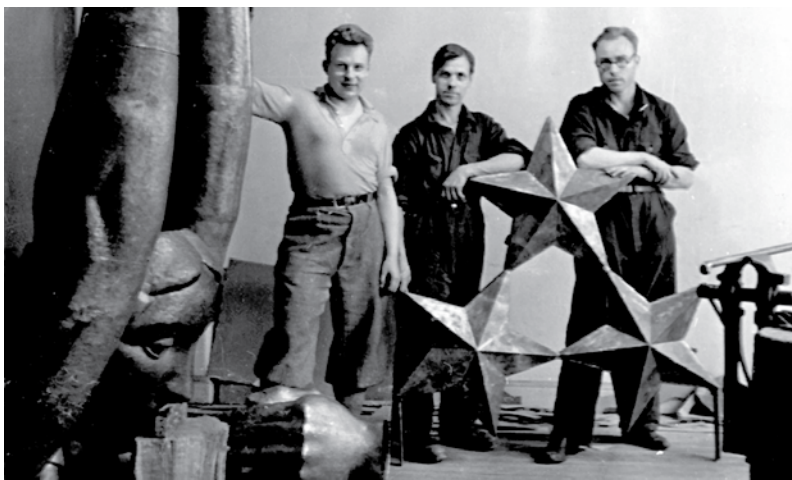
* Te un šajā nodaļā turpmāk: Vičs, A. Latviešu skolu vēsture. - R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1926.

Metālmākslinieks ARNOLDS NAIKA (1908–1991)

Ar Mežotnes pagasta *Naikām* ir saistīts ievērojamais latviešu metālmākslinieks, rotkalis un pedagogs Arnolds Vilis Naika. Dzimis 1908. gada 24. februārī Rīgā Jēkaba Naikas un Helēnas (dz. Faulbaums) ģimenē. Bērnībā vasaras pavadīja Mežotnes pagasta Naikās, iedams ganu gaitās pie tēvabrāļa Viļa Naikas. Krusttēvs Vilis ierādīja, kā taisāmas pastalas, kas bija viens no pirmajiem Arnolda ādas darbiem.

1924. gadā beidza Rīgas 15. pamatskolu. Profesionālos pamatus apguva Rīgas Valsts mākslas amatniecības skolā, kā arī mācījāsursos pie māksliniekiem Romana Sutas un Jākaba Bīnes. No 1931. gada bija pedagogs Izglītības ministrijas mākslas amatniecības kursu metāla mākslas apdares nodaļā, paralēli apguva ādas māksliniecišķo apdari, kopā ar skolas māksliniekiem Arvīdu Dzērvīti un Jēkabu Bīni nodevās latviešu tautas mākslas tradīciju izpētei un radošiem meklējumiem. Sākot ar 1932. gadu, jaunā speciālista rotas un dekoratīvos šķīvņus jau varēja skatīt lietišķās mākslas izstādēs. Viņam sevišķi tuva bija Anša Cīruļa stilistiskā ievirze.

1935. gadā Arnolds Naika skulptora Kārļa Zāles uzdevumā devās uz Zviedriju pie meistara Ragnāra Mirsmēdena, kur kopā ar metālmākslinieku Jāni Zībeni izkala Brīvības pieminekļa trīs zvaigznes. Pieminekļa augšējo un malējo no labās puses (tuvāk Latvijas Universitātei) zvaigzni ir veidojis Arnolds Naika, kreisās puses zvaigzne *pieder* Jānim Zībenim.

Kaļot Brīvības pieminekļa zvaigznes: (no kreisās) Arnolds Naika, Jānis Zībenis

Ar kuģi „Odin” vakar no Stokholmas Rīgā atgriezās Brīvības pieminekļa stipendiāti – Mākslas akadēmijas audzēknis Jānis Zībenis un Rīgas valsts amatniecības skolas metālkaldināšanas klases vadītājs Arnolds Naika, kuri trīs mēnešus mācījās varkaļa mākslu pie Zviedrijas varkaļa Mirsmēdena, kas kaļ mūsu Brīvības piemineklim Brīvības tēlu.

(Rīts, Nr. 223, 1935. gada 15. augusts)

Pēc Otrā pasaules kara mākslinieks nedeķās līdz tēvam bēgļu gaitās, bet palika Latvijā.

Radošajā darbībā viņš pievērsās lirikai un liroepikai, īpašu uzmanību veltījis vēsturei, senvēsturei un bērnu dzejai. Pirmais dzejas krājums – Saules lidlauki (1966). Sarakstījis vairāk nekā desmit dzejoļu krājumus pieaugušajiem un gandrīz divdesmit bērnu grāmatu, sakārtojot savu radnieku Edvarta Virzas un Elzas Stērstes darbus. Vitauta Ļūdēna darbi bērniem un pieaugušajiem izdoti vairākos desmitos grāmatu. Rakstījis arī bērnu lugas, darbojies kā latviešu dzejas izlašu sastādītājs un atdzejojotājs. Daudz publikāciju presē, antoloģijās un izlasēs gan Latvijā, gan ārzemēs. Ļūdēna bērnu dzejas pasaule ir īpaša maiguma, bērnu dienu neatsaucamā siltuma pilna. Tā ir viena no skaistākajām mūsu klasikas tradīcijām. Vienīgi mūsu bērnu literatūras klasiķi pa ceļam paguva arī bērniības sociālās trepītes atklāt. Arī daļa Vitauta Ļūdēna bērnu dzejas tēlainības mūsu klasikas impulsētas – ķēniņiene arī, plata, ar mazmeitiņu, princesīte „drusku līka”, varavīksnes un lietutiņi, rasas lāses, meldri un vēji. Bet ir šai dzejā kas savs ļūdēniskis jau pašā sākotnē, tēlainības aizmetnī. Kaut arī Vitauta Ļūdēna dzejā bērnu dzeja ir visai skanīga, skanisko elementu kā vērtību viņš nekad nav nepārspilējis, ne līdz galam izsmēlis. Viņa individualitātes spēks ir bērnu uztverei tuva tēlainība.

(Čaklais, M. Vitauta Ļūdēna septiņi dzejoļi bērniem.
No: Karogs, Nr. 9, 1980)

Autors dzejas lasījumā

Ar Vitauta Ļūdēna vārdiem akadēmiskajā žanrā dziesmas sacerējuši Ģederts Ramans, Pauls Dambis, Pēteris Vasks un citi, bērnu dziesmas sarakstījuši Zigurds Rezevskis, Valters Kaminskis un Jānis Sildegis. Populārās mūzikas jomā viena no pazīstamākajām ir grupas *Līvi* dibinātāja Jura Pavītola patriotiskā dziesma *Vairogi*.

Kopš 1995. gada V. Ļūdēns bija Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas docētājs. Apbalvojumi: Ojāra Vācieša prēmija bērnu dzejā, Viļa Plūdoņa prēmija, Triju Zvaigžņu ordenis (2007), 1991. gada barikāžu dalībnieka Piemiņas zīme, Nacionālo bruņoto spēku goda zīme *Par nopelniem*, Nacionālās aizsardzības akadēmijas Atzinības zīme.

Laikā no 1966. līdz 2001. gadam izdoti piecpadsmit dzejoļu krājumi: *Saules lidlauki* (1966), *Pulksteņi* (1967), *Trīsdesmitgadīgas acis* (1969), *Rudzu putenī* (1971), *Tāšu raksti* (1973), *Usmas un Mežotnes sonetas* (1975), *Vara vārtos* (1980), *Vairogi* (1980), *Un meži, un meži, un meži* (1982), *Laiva* (1984), *Savās mājās* (1987), *Ziemeļzeme* (1991), *Sudraba aplis* (1994), *Dzīvesstāsts un 33 dzejoļi* (1996), *Zem debesu zeltainiem apiņiem* (2001). Izdoti astoņpadsmit dzejoļu krājumi bērniem un 1991. gadā stāsts bērniem *Sudraba kalējs, tērauda kalējs*, luga *Rīga dimd* (1977) un lugas bērniem – *Ripo, ripo kamolīti...* (1971) un *Kalējdēls Didzis* (1983).

Rakstnieks un publicists Atis Skalbergs veltījis Vitautam Ļūdēnam cildinošus vārdus:

Vitauta māte bija dzejnieka Eduarda Virzas māsa. Cilvēkus ar šādu izcelsmi čekisti uzmanīja sevišķi rūpīgi..

Vitauts nekad neiestājās komjaunatnē. Liekas, ka viņš ģimenē bija psiholoģiski sagatavots šim bīstamajam izspiedzes laikam.

Savā dzejā viņš apliecināja mīlestību Latvijai. Viņš rakstīja tā, ka padomju cenzūra nevarēja piesieties. Vitauts nav uzrakstījis nevienu dzejoli, kas glaimotu padomju iekārtai. Savā trešajā dzejoļu krājumā „Trīsdesmitgadīgas acis” (iznāk 1969. gadā) viņš prot atmaskot līdējus, nodevējus, sārta kūrējus, neliešus..:

Neliec man taisnības kodeksu studēt,
Ja pats esi taisns kā zirga loks,
Tu esi bez lapām, tu esi bez saknēm koks.

Ļūdēnus “saudzēja” Vitauta vectēva stādītie vītoli, kas pasargāja mājas, to iemītniekus no visu debespušu un likteņa vējiem. Jāņa Ļūdēna dēstītajos un nostāstos apvītajos svētkokos dzejnieks simboliski saskatīja savas dzimtas, latviešu tautas spītu, sīkstumu – “liekties, bet nelūst” – izdzīvošanu, piemērošanos laikam:

Iz upēm dziļumā aug vītoli pret vēju,
Iz ēnām, akmeņiem, iz māla un iz smilts,
Iz cīruļdziesmām un iz stropu skrejām,
Iz vienas nopūtas un dziesmu cilts.

Un pavasaris, vējiem līdzī skrējējs,
Nu pinas vītolos kā lakats silts,
Kūp ausmas starā priecīgs suņa rējiens,
Un zalkša zobos odžu pēdas svilst.

Es – vītols viens – pie citiem ieaugt drīkstu,
Ar sakņu plaukstu māla gultnē smelt,
Es platos plecos varu ziemu celt.

Es pastāvu zem baltas ugunsspelts,
Ir visām vētrām vītoli par sīkstu,
Kā strēlniekloki tie, kā šūpuļļikstis.